

Was het wonderkind Mozart een oppervlakkige optimist die louter vrijblijvend gepingel produceerde, of valt er een diepzinnige boodschap in zijn muziek te bespeuren? Geen van beide, aldus de in 1968 overleden theoloog Karl Barth in een onlangs herdrukt essay.

GERT J. PEELEN

De paradox van Wolfgang Amadeus Mozart

Hoe geliefd Mozart (1756 - 1791) als componist ook vandaag nog mag zijn, veel diepgravende beschouwingen over zijn leven en werk, laat staan over het verband daartussen, zijn er in de loop der tijden niet verschenen. Heel opmerkelijk, zeker wanneer we de rijke oogst aan studies en essays, gewijd aan andere belangrijke componisten - Bach en Beethoven bijvoorbeeld - of

zelfs aan mindere goden, daarnaast leggen.

Mozart is er om naar te luisteren, en daarmee uit; de meest geventileerde mening over de man die in een zo kort leven zoveel onsterfelijk geachte muziek heeft gecomponeerd. Een opvatting die zelfs de strekking lijkt van de enkele beschouwing die wel Mozart en zijn werk tot onderwerp heeft. Zoals het korte essay -

eigenlijk meer een samenvoeging van wat krantenartikeltjes en een herdenkingstoespraak uit 1956, en onlangs herdrukt en verschenen bij Wever in Franeker - van de Zwitserse theoloog *Karl Barth* (1886 - 1968). Ook hij benadrukt de onmogelijkheid om uit Mozart's, zonder enige twijfel bewonderenswaardige oeuvre meer te halen dan erin zit. En hij veroordeelt bovendien eerdere - zij het

'Ik ben er zeker van dat de engelen, als ze onder elkaar zijn, Mozart spelen en dat de lieve God hen ook dan met groot genoegen aanhoort.'

schaarse - pogingen om uit Mozart's toonkunst een moraal, levensvisie of wereldbeschouwing te destilleren.

De biografie van Mozart geeft dan ook alle aanleiding zijn muziek los te zien van filosofieën en diepzinnigheden. Wolfgang Amadeus was geen intellectueel. Hij las niet of nauwelijks, het wereldgebeuren en de politiek (het uitbreken van de Franse Revolutie, om maar eens iets te noemen) gingen, naar wij moeten aannemen, grotendeels onopgemerkt aan hem voorbij, en eigenlijk nergens valt hij te betrappen op een originele of meeslepende levensvisie, of op sporen daarvan. Niettemin is voor Barth juist die overweging - afwezigheid van interesse van welke aard ook, buiten de toonkunst om - aanleiding tot een verklaring voor het feit, dat Mozart's muziek in staat is de luisteraar, ook nu nog, te ontroeren, te troosten en op te vrolijken.

Barth's beschouwing is om meerdere redenen curieus. Allereerst vanwege de vraag wat een oorspronkelijke en vermaarde protestantse dogmaticus en voorvechter van de 'dialektische theologie' - die toegeeft 'onmuzikaal' te zijn, geen instrument te bespelen en van harmonieel noch *contrapunt* enige notie te hebben - met Mozart van doen heeft. Maar bijvoorbeeld ook omwille van het vermoeden dat Barth zijn theologische inzichten bewust of onbewust tot uitdrukking heeft gebracht in zijn visie op leven en werk van Mozart. Geen musicologische analyse maar 'een belijdenis aan Mozart' lijkt de meest passende omschrijving van Barth's beschouwing. "Men heeft mij wel eens gevraagd, of ik vanuit mijn theologische richting gezien op muzikaal terrein geen heel andere meesters had moeten ontdekken", schrijft hij. En zijn antwoord daarop is een ondubbelzinnig: "Nee. Alleen deze en geen ander." Zelfs zijn dagindeling laat Barth door Mozart bepalen: "Ik moet bekennen, dat ik dank zij de niet genoeg te waarderen uitvinding van de tends eerst Mozart beluister en me pas daarna (de krant buiten beschouwing gelaten) aan de dogmatiek zet." Of Mozart met zijn oeuvre de hemel verdiend heeft, staat voor Barth, die kennelijk ook nog twijfels heeft omtrent zijn ei-

het *Agnus Dei* niet te vatten, die zich bovendien tot de vrijmetselarij bekende, en die, getuige sommige van de door hem gebruikte liedteksten en zijn privécorrespondentie, een voorkeur had voor het scabreuze en de anale fase nooit te boven lijkt te zijn gekomen. Een raadsel? Niet voor een 'dialektisch theoloog' als Karl Barth.

Als gezegd zet Barth zich af tegen overrijverige vorsers die achter de noten van Mozart's muziek een mensvisie of enige andere diepzinnigheid menen te bespeuren. Hij doet dat echter evenzeer tegen degenen die, kennelijk misleid door Mozart's prozaïsche, hier en daar zelfs wat platvloerse levensloop, diens muziek beschouwen als oppervlakkig gepingel, vol tierelantijnen, zonder enige diepgang. Beide opvattingen zijn onjuist, aldus Barth.

Mozart is door velen gezien als een zorgeloze optimist, het 'eeuwige kind'; een stigma dat lijnrecht staat tegenover het feit dat de kleine 'Wolferl', zoals vader Leopold hem noemde, nooit voluit kind heeft kunnen zijn: op z'n derde aan het klavier, op z'n vierde foutloos kleine stukken spelend, op z'n vijfde componerend. Een wonderkind - dát wel - voor wie het musiceren en componeren even vanzelfsprekend was als eten en drinken, en voor wie het meest elementaire muziekonderricht overbodig leek.

Kind was Mozart wellicht meer nog in de betekenis die Barth eraan geeft: Mozart heeft, naar de overlevering wil, nooit twijfel gekend. Barth: "Dat is het typisch opwindende en tevens kalmerende van zijn muziek: zij komt uit een hoogte, vanwaar uit (men is daar van alles op de hoogte!) de rechter- en de linkerzijde van het bestaan en derhalve de vreugde en de smart, het goede en het slechte, leven en dood tesamen in hun realiteit, maar eveneens in hun relativiteit worden begrepen."

Zou achter die dialektiek dan misschien toch een welbewuste levensvisie hebben gescholen? Niet volgens Karl Barth. Mozart bracht in zijn muziek deze alomvattende spanning zijns ondanks tot uitdrukking, slechts behept, aldus Barth, met een onbevangen, kinderlijk besef van het essentiële - het begin en het einde - van alle dingen. Hij was noch de zorgeloze optimist die velen hem waanden, noch pessimist of melancholicus. Nee, "in zijn muziek gaf hij het werkelijke leven weer in al zijn tweespalt, maar in weerwil daarvan tegen de achtergrond van Gods goede schepping en derhalve altijd

in gestage wending van links naar rechts en nooit andersom." Bij Mozart "geen oppervlakkigheden, maar ook geen ondiepten."

Mozart is universeel", zo vervolgt Barth zijn lofzang. "Men verbaast er zich telkens weer over wat hij allemaal ter sprake weet te brengen: hemel en aarde, natuur en mens, komedie en tragedie, ellende in al haar aspecten en diepe innerlijke vrede, de Maagd Maria en de demonen, het hoogkerkelijke ambt, de merkwaardige festiviteiten van de Vrijmetselarij en de danszaal, de dommen en de schranderen, de lafaards en de (werkelijke of vermeende) helden, de trouwen en ontrouwen, de aristocraten en de boeren, Papageno en Sarastro. En hij lijkt voor die allen niet maar iets doch meestal alles over te hebben: regen en zonneschijn over deze zowel als over gene."

Maar hoe valt de opperste menselijke wijsheid die Barth in Mozart's muziek beluistert, dan toch te rijmen met diens oppervlakkigheid en geringe intellectuele diepgang in het dagelijks leven? De oplossing van dat raadsel lijkt Barth eerder te zoeken bij de beluisteraar van Mozart's muziek en de gevoelens die deze kennelijk bij de toehoorder losmaakt, dan bij de componist zelf.

Wat Mozart *sowieso* onderscheidt van bijvoorbeeld de latere, romantische en neo-romantische componisten en hun niet zelden 'bombastische' en onheilszwangere werken, is zijn pleidooi voor muziek omwille van de muziek, en zijn afkeer van iedere vorm van overdrijving. Mozart schreef daarover zelf in 1781 dat "de hartstochten, al of niet hevig, nimmer tot walging toe mogen worden uitgedrukt en dat muziek zelfs bij de huiveringwekkendste situatie nimmer het gehoor beledigen mag, maar zelfs dan nog behoort te strelen, ergo dat muziek altijd muziek moet blijven."

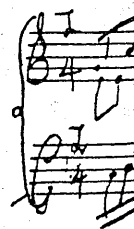
Daarbij komt dat Mozart zijn leven in dienst stelde van de kunst en niet omgekeerd; zijn muziek is nergens autobiografisch in die zin dat hij gebeurtenissen uit zijn leven, omstandigheden of stemmingen, tot thema verhieft. Illustratief is dat hij zich op zijn sterfbed, in de nacht van 4 op 5 december 1791, nog met zowel het *Requiem* als met de *Zauberflöte* heeft beziggehouden; geen van beide werken bevat enige 'bekentenis' over zichzelf.

Heel Barthiaans is in dit verband overigens de verklaring dat Mozart evenmin de opzet heeft gehad in zijn werk 'Gods

'De hartstochten, al of niet hevig, mogen nimmer tot walging toe worden uitgedrukt.'

gen lot in het hiernamaals, niet helemaal vast. Maar "mocht ik in de hemel komen (dan zou ik) daar allereerst naar Mozart en pas daarna naar Augustinus en Thomas van Aquino, Luther, Calvijn en Schleiermacher (...) informeren." Voor het overige blijkt Barth wel een vrij compleet beeld te hebben van hoe het hierboven toegaat: "Ik ben er niet helemaal zeker van of de engelen, als ze zich aan Gods lof wijden, steevast Bach spelen - ik ben er echter wel zeker van dat ze, als ze onder elkaar zijn, Mozart spelen en dat de lieve God hen ook dan met groot genoegen aanhoort."

Geen geringe complimenten van een op en top reformatische dogmaticus aan het adres van een lichtzinnige rooms-katholiek die de protestanten verweet 'met het hoofd' te geloven en de betekenis van

'Wolferl' en zusje 'Nannerl', musicevend met vader Leopold in Parijs, november 1763

Karl Barth: 'Mocht ik in de hemel komen dan zou ik daar allereerst naar Mozart en pas daarna naar Luther en Calvijn informeren.'

Fragment van het in Londen op achtjarige leeftijd door Mozart gecomponeerde Andantino in C (KV 15b)

lof" te verkondigen, zelfs niet in zijn kerkmuziek. In feite, aldus Barth, deed hij dat echter juist in zijn deemoed. Mozart werd daardoor tot niets meer dan een instrument dat "eenvoudig laat horen wat hij hoort, wat blijkbaar vanuit Gods schepping op hem af komt, bij hem op komt en uit hem op welt."

Volgens Barth is Mozart's muziek altijd perfect in balans: "Er bestaat geen licht dat niet ook het duister heeft gekend, geen vreugde waarin niet tevens leed besloten ligt, maar ook omgekeerd: geen verschrikking, woede, geklaag, zonder in enger of ruimer zin met vrede vergezeld te gaan. Geen lach zonder tranen, maar evenmin schreien zonder een lach!"

Wolfgang Amadeus Mozart poneert in zijn muziek geen stellingen en hij verklankt, in tegenstelling tot Bach, geen boodschap. Mozart heeft helemaal niets te zeggen: "Hij zingt en speelt slechts zonder de toehoorder iets op te dringen, een keuze of stellingname te eisen, hij laat hem volkomen vrij." De wijsheid, al

dan niet bewust door Mozart vastgelegd in zijn muziek, geeft haar geheimen pas bloot in de gehoorgang van de vrije, welwillende luisteraar.

En zo zegt Barth's beschouwing over leven en werken van Wolfgang Amadeus Mozart tenslotte nog het meest over de auteur. Een strikt persoonlijke, subjectieve ontboezening, inclusief een begeleidende "dankbrief" aan de componist: "Wat ik aan U te danken heb is eenvoudig dit, dat ik, zodra ik U beluister, mij op de drempel van een bij zonneschijn en onweer, bij dag en bij nacht goede, welgeordende wereld overgezet en dan als mens van de 20ste eeuw telkens weer met moed (geen hoogmoed!), met vaart (geen overijling), met zuiverheid (geen saai, verveelde zuiverheid) en met vrede (geen vrede in onledigheid) begiftigd vind. Met uw muzikale dialectiek in het gehoor is men in staat jong te zijn en oud te worden, te werken en te rusten, tevreden te zijn en treurig gestemd, kortom: te leven."

Mozart is wat de toehoorder ervaart bij

het beluisteren van diens muziek; simpel én complexer kan niet. Met die opmerking komt de slotzin uit een verhaal van Maarten 't Hart, over het naderende 'eind der tijden', ineens in een heel ander licht te staan; het enige dat de hoofdpersoon uit dat verhaal weet uit te brengen is de verzuchting: "Dan is er niemand meer om naar Mozart te luisteren." Maar 't Hart heeft op zijn beurt natuurlijk geen rekening gehouden met het Oppervrezen en Zijn Mozart-vertolkende engelen... □

Karl Barth: Wolfgang Amadeus Mozart; T. Wever, Francker.
Mozart (Componistenreeks); J.H. Gottmer, Haarlem

'Hij zingt en speelt slechts zonder de toehoorder iets op te dringen, een keuze of stellingname te eisen, hij laat hem volkomen vrij.'